

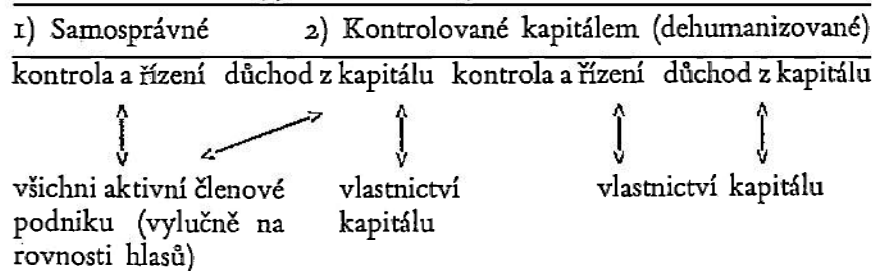
EKONOMICKÁ SAMOSPRÁVA

Co máme na mysli, když řekneme, že podnik je řízený prací, samosprávně řízený, řízený pracujícími nebo že je to participační podnik? Abychom mohli odpovědět na tyto otázky a mohli poskytnout přesnější definici, bude vhodné, když vyvineme všeobecnou kategorizaci ekonomických systémů a forem produktivních organizací. Tímto způsobem budeme schopni nejen od sebe oddělit různé formy ekonomické účasti, ale také rozlišit mezi účastnickými systémy na jedné straně a neúčastnickými systémy na straně druhé.

Jak je uvedeno v tabulce č. 1, užíváme dvě významná kritéria klasifikace. První kritérium směřuje k tomu, co nazýváme základním rozlišením a vztahuje se na pozici pracujícího člověka v podniku a rozlišuje mezi podniky a systémy, kde je pracující člověk pán ve svém vlastním domě a systémy, kde je kontrolován těmi, kdo vlastní kapitálová aktiva, se kterými pracuje. Je užitečné definovat první kategorii jako samosprávně řízené systémy nebo systémy založené na ekonomickém sebeurčení a druhou kategorií, jako systémy kontrolované kapitálem nebo dehumanizované; název dehumanizovaný se vztahuje ke skutečnosti, kde členové pracovního kolektivu jsou ovládáni těmi, kteří vlastní příslušný kapitál a jejich cíli, a kteří většinou nepatří do tohoto kolektivu. Druhé kritérium vztahující se k tomu, co nazýváme druhořadým rozlišením, je konvenčnější a obvyklejší a vztahuje se ke skutečným vlastníkům výrobních zdrojů, které se používají ve výrobě. Celé spektrum alternativ, v našem případě 8, se pohybuje v rozmezí od státního společenského nebo socialistického vlastnictví k soukromému vlastnictví. Uvádíme ještě několik dalších kategorií, které se nacházejí mezi těmito dvěma extrémy, přesně řečeno různé formy výrobních družstev nebo podniky nebo systémy řízené prací. Kromě toho je myslitelná celá řada kombinací podle druhořadého rozlišení, např. kombinované vlastnictví soukromníků a státu, nebo kombinované vlastnictví těch, kteří jsou v podniku zaměstnáni a těch, kteří jsou mimo podnik.

Tabulka 1.: *Kategorizace, ekonomické systémy a typy výrobních organizací*
(šipky znamenají » vztahuje se k «).

Prvořadé rozdělení (týká se kontroly)

Druhořadé rozdělení (týká se vlastnictví kapitálu).

- I. státní (společenské)
- II. národní
- III. kolektivní a) všech účastníků; b) některých účastníků
- IV. individuální a) všech účastníků; b) některých účastníků
- V. spotřebitelů nebo uživatelů
- VI. odborů
- VII. dodavatelů materiálu
- VIII. soukromé.

Podívejme se podrobněji na teorii samosprávy. Její podstatná charakteristika, jak je uvedeno v tabulce č. 1, je výlučná kontrola a řízení výrobních organizací jejich plně aktivními členy na základě rovnosti hlasů. (1) Pouze firmy, které splňují tuto definici mohou být nazývány samosprávnými. Kdykoliv dostane někdo jiný právo kontrolovat a řídit, i když je to spojeno s aktivním členstvím, kdykoli někteří z aktivních členů jsou vyřazeni z procesu samosprávy a kdykoliv si lidé nejsou rovni ve váze svého hlasu, nemůžeme již mluvit o samosprávě, ale čelíme již v jednom nebo v druhém směru dehumanizované situaci. Samozřejmě, v závislosti na specifických podmínkách, stupeň dehumanizovanosti může být různý od případu k případu, a v extrémní formě jej můžeme najít v kapitalistických firmách nebo systémech, ať v západní (soukromé) nebo sovětské (státní) podobě.

(1) Samozřejmě, jako v politické sféře, toto řízení bude normálně prováděno efektivním systémem delegování moci.

Nyní můžeme navrhnout několik definic, abychom se vymotali z tohoto definičního bludiště. Co rozumíme samosprávnými podniky nebo systémy jsme právě vysvětlili. Je to rigorosní definice, ale je nutná, protože odráží jak potřebu organizační čistoty, tak filosofickou a morální rezistenci padělání. Přesto však je nutno uznat, že existuje mnoho forem, kromě samosprávy, kde se členové zúčastňují řízení a využívání podniku. Všechny takové případy by měly být nazývány participačními. Samosprávné systémy jsou definovány v tabulce pod 1 od I do VIII.

Širší kategorie participačních systémů nebo firem, kromě samosprávných odpovídá č. 2 v tabulce, kombinovanému buď s III nebo IV, nebo kombinaci buď těchto dvou se zbývajících šesti záhlavími podle rozlišení druhého řádu. Tak např. participační firma by byla taková, která by byla kontrolovaná nebo řízená těmi, kteří vlastní kapitál, kteří jsou z části běžnými akcionáři a z části tvoří průmyslová společenství, která kolektivně drží blok akcií společnosti jménem pracovního kolektivu. Vyjádřeno v symbolech, takováto participační firma by mohla být napsána jako 2 III a, VIII. Jako participační bychom mohli také popsat systémy, kde se dělníci do určité míry zúčastňují řízení a (nebo) kontroly, aniž se podílí na vlastnictví. Takové situace nejčastěji nazýváme sebeurčením (codetermination, Mitbestimmung), a mohly by být označeny jako 2 (1) - VIII.

Dále se jeví užitečným navrhnout nové rozlišení mezi podniky řízenými dělníky a prací. První typ by měl být použit pro popis firem, jako v Jugoslávii, kde jsou splněny všechny podmínky výlučné kontroly a řízení všemi aktivními členy na základě rovnosti. Důchod z jakéhokoliv kapitálu je však přidělen aktivním účastníkům a ne kapitálovému vlastnictví, které je v Jugoslávii považováno za společenské vlastnictví. Tak, jak jsme uvedli v tabulce 1 šipkou označenou » w «, můžeme považovat systém řízený dělníky jako alternativu samosprávného systému, který je 1 w - I.

Obrátme naproti tomu pozornost k samosprávným systémům, jako systémům nebo firmám řízeným prací, které platí odměny z použití kapitálu jejím vlastníkům podle vzácnosti, ať jsou kdokoliv. Kategorie firem nebo systémů řízených prací, identifikované I - II tj. samospráva s národním vlastnictvím zaujímá zvláštní místo, o čemž je zmínka v jiných mých pracích. Poznamenejme jen, že ve všech ostatních situacích, podle rozlišení druhého řádu, tj. I až VIII s výjimkou II, může nastat buď konflikt zájmů nebo možnost ovládnutí kapitálem. Co jsme

zde definovali jako národní vlastnictví je přesně vymezeno proto, abychom se vyhnuli takovým komplikacím.

Vedle kategorií řízených dělníky a prací můžeme také rozlišovat tradičnější kategorii výrobních družstev. Výrobní družstva jsou výrobní organizace, jejichž společným rysem je, podle rozlišení druhého řádu, vlastnictví typu III a IV a nebo b. Podle základního rozlišení mohou spadat pod 1 nebo 2 v závislosti na specifické povaze jejich organizace.

Konečně máme něco, co se dnes velice často vyskytuje na celém světě, což bychom mohli nazvat kooperace za účelem výroby a služeb (na rozdíl od výrobního družstva), kde spotřebitelé, uživatelé nebo dodavatelé (jako dodavatelé mléka v zemědělství) spolupracují při zásobování a kontrole a produkují výrobky nebo služby ve spojitosti se svými individuálními potřebami. Tato družstva mohou v určitých případech přijmout za členy dělníky nebo zaměstnance podniku. Kooperaci za účelem výroby můžeme definovat jako 2 V a) nebo VII s možnou kombinací těchto dvou s III nebo IV podle rozlišení druhého řádu.

Jelikož syndikalismus někdy neznamena nic víc než strategii pro převzetí moci a protože syndikalistické pokusy ve většině případů byly neúspěšné, (alespoň nevykristalisovaly v dobře definovatelnou organizační formu výroby) je těžké říci, co je přesně syndikalismus v terminologii našeho schématu. Skutečnému syndikalismu je pravděpodobně nejbližší ta forma, která je v současné době v Izraeli v hnutí Histadut, kde odbory (na rozdíl od pracovního kolektivu) na sebe berou vlastnictví, kontrolu a řízení podniku. Pokud to považujeme za syndikalismus, definovali bychom jej pomocí našeho schématu jako 2 VI. Zbývá však ještě otázka, zdali tato forma by měla vůbec být nazývána participační.

Základní pravidla pro efektivní systémy řízení prací.

Ekonomické sebeurčení a samospráva mají historicky vzato rozmanité formy a theoreticky si lze představit ještě množství jiných modalit. Některé z těchto forem se mohou ukázat efektivními, ve skutečnosti nejefektivnějšími formami jakékoliv ekonomické organizace, ale ostatní, jak historie dostatečně ukázala, mohou být někdy do té míry neefektivní, že veškeré snahy o zavedení takových forem výrobní kooperace a samosprávy jsou odsouzeny k nezdaru.

V této části shrneme nutné podmínky optimálního a životaschopného samosprávně řízeného hospodářství (nebo předpokládaného izolovaného samosprávně řízeného podniku) do dvanácti samostatných bodů. Samozřejmě, že nemůžeme na tomto místě jít k úplnému ospravedlnění a zdůvodnění každého z těchto bodů (což obsahují nebo mlčky zahrnují jiné mé empirické a teoretické práce).

Tyto nutné podmínky jsou:

1. Veškerá kontrola, řízení a důchod (po odečtení všech nákladů a daní) by měly vždy zůstat v rukou těch, kteří pracují v daném podniku ať je jejich počet jakýkoliv; základní zásadou rozhodování je plně demokratické pravidlo založené na rovnosti hlasů. Filosofickým a morálním základem tohoto principu musí vždy zůstat práce, která je společným jmenovatelem skupiny lidí, a nic jiného, rozhodně žádný druh vlastnictví podílů nebo základních příspěvků, jak tomu často bylo v případě tradičních výrobních organizací. Není to nic jiného, než výraz základního humánního principu, na němž musí být založeno jakékoliv životaschopné samosprávně řízené hospodářství.

2. Kdekoliv je v podniku dělba práce nebo kooperace mezi dvěma nebo více lidmi nutná na základě statických nebo dynamických úspor z velikosti (2), tvorba kapitálových aktiv musí být přivozena jiným způsobem než kolektivně zadržnými výdělky. Tato tvorba by měla být spíše založena na národním vlastnictví, spravovaném ochrannou agenturou, nebo jiným způsobem, jak je vysvětleno dole v bodě 8. Tvorba kapitálu samozřejmě neznamená kontrolu, která zůstává na základě podmínky 1 nahoře v rukou pracovního kolektivu. Když členové samosprávně řízeného podniku přispívají pomocí svých vkladů, mělo by to být činěno dobrovolně a individuální nároky střádalů by měly být nějakým způsobem zachovány.

3. Zatím co kapitál, nebo přesněji řečeno pramen finančního kapitálu nemá jakékoliv právo na kontrolu, opravňuje k přiměřené odměně podle sazby, která odráží relativní vzácnost tohoto faktoru v hospodářství. Taková sazba může být ve skutečnosti velmi vysoká v rozvojových zemích, možná vyšší než deset procent.

4. Podmínky 1, 2, a 3 jsou rovným dílem aplikovatelné na produktivní půdu, se kterou můžeme z praktických důvodů zacházet

(2) V rozvojových zemích je kolektivní využití země někdy ospravedlňováno takovými dynamickými úsporami z velikosti; modernisace a technologické změny jsou nemožné na tradičních, velmi malých a někdy roztržitých individuálních drženích.

jako s kapitálem. Jedinou výjimkou je zde to, že placení renty nebo důchodu z půdy by mělo být podmíněno dosažením nutného subsistenčního minima těch, kteří na půdě pracují.

5. Výtěžek z kapitálu nebo půdy by měl být zcela a nebo převážně určen pro akumulaci, tj. pro vytváření nových kapitálových aktiv a ne pro spotřebu, ať je jakákoliv. Tímto způsobem je rozřešen základní problém akumulace kapitálu, kterému čelí zvláště rozvojové země a zároveň to vylučuje námitky proti osobnímu důchodu z kapitálu (nepracovnímu důchodu) na základě podílů z kapitálu. (3) Může se ukázat, že podíl akumulace, která je dosažitelná touto metodou, je velmi značný. V případě izolované samosprávné firmy je nutné, aby tato firma prováděla tuto akumulaci ke svému vlastnímu prospěchu při fixní míře návratnosti kapitálu.

6. Výtěžek z kapitálu by měl být v zásadě stejný pro všechny uživatele. To zaručuje optimální alokaci zdrojů.

7. Je nutné ustanovit ochrannou organizaci nebo instituci na národní úrovni (která může být podle potřeby decentralisovaná), jejíž hlavní funkcí by bylo zakládat a podporovat samosprávný sektor nebo samosprávné hospodářství. Přesněji řečeno, tato agentura by byla pověřena dohlížením nad kapitálovým trhem, ale ne kontrolou, podporou a expanzí nových firem a sektorů podle národních plánů, koordinací a šířením informací co se týče alternativních investičních projektů, technickou a jinou pomocí novým skupinám, které chtějí vytvořit samosprávné firmy a dohledem nad tím, aby se z dlouhodobého hlediska zajistilo vyrovnání příjmů na pracovníka (samozřejmě stejné kvalifikace) mezi průmyslovými odvětvími. Ochranná organizace je aktivní rukou národního plánovacího úřadu nebo ministerstva, pokud takové instituce existují. Jejím základním cílem musí být podpora sociálního dobra participačního sektoru a celého hospodářství. V západních ekonomikách, pokud neexistuje národní (státní) schválená politika samosprávného řízení, tato ochranná organizace by mohla mít formu jedné nebo více neziskových podpůrných korporací. Takovéto korporace pak mohou být ještě pověřeny dodatečným úkolem a to

(3) Podstatná výjimka z tohoto pravidla může být dovolena, když jsou kapitálová aktiva vytvořena vlastními úsporami pracovníků a ne dědictvím. Jedná se o případ, který hrál důležitou úlohu v mnoha úspěšných samosprávně řízených podnicích, kde jsou fondy starobního pojištění (pense) využity jako pramen investičních fondů a vypláceny při výslužbě spolu s akumulovaným úrokem.

akumulováním a využíváním investičního pensijního fondu v sektoru a kumulováním a využíváním ostatních individuálních úspor, které patří do samosprávného sektoru.

8. Aby se minimalisovala potřeba služeb ochranné instituce, je záhodné, aby existující firmy daly přednost využití takových fondů, jako úrok z kapitálu pro jejich vlastní expanzi a vytváření nových firem. Tyto projekty musí projít přijatými kritérii životaschopnosti a znovu investované fondy musí vynést normální míru návratnosti jako všechny ostatní investice.

9. Všeobecně, ale zvláště v mladých zemích, které mají zájem na rychlé akumulaci a efektivním toku zdrojů, odpisové příděly samosprávně řízených firem by se měly soustředit a připočíst k národnímu investičnímu fondu a umístit podle kritérií optimality. Za účelem ochrany zájmu podniku, které takto přispívají svými odpisovými příděly, musí úřady a ochranné organizace zajistit automatickou pohotovost reálné hodnoty těchto fondů v případě nutnosti náhlého nahrazení závodu či zařízení (ze kterých byly odpisy placeny).

10. Optimální forma samosprávného hospodářství nebo sektoru je založena na tržním mechanismu v tom smyslu, že všechny podniky jednájí tak, aby jejich pracovní kolektivy a kdokoliv jiný, kdo by mohl být zainteresován, dosáhli největších výhod, při využití cen na všech trzích s výrobky a výrobními faktory (4) jako objektivních signálů v jejich rozhodovacích procesech. Samozřejmě, že úřady, plánovací institut nebo ochranná organizace mohou a měly by uplatňovat vliv na jednotlivé firmy participačního sektoru nediskriminačními instrumenty (všemi druhy daňové politiky, cenovými stropy a jinou cenovou kontrolou). Cenová regulace by měla být použita zvláště tehdy, kdy se vyskytne značný stupeň monopolní moci v daném odvětví.

11. Snaha o zavedení samosprávného řízení musí být vždy, zvláště ve svých raných stádiích, doprovázena vzdělávací snahou, která se soustřeďuje jak na základní filosofii ekonomického sebeurčení, tak na zvláštnosti samosprávy. Tato snaha by měla být co nejvíce kooperativní zrovna tak jako samospráva sama.

12. Na politickém poli, zvláště v zemích, které mají politickou demokracii nebo k ní aspirují, je nejkonstruktivnější, nejčestnější a nej-

(4) Je třeba poznamenat, že pracovní trh již není trhem v tradičním smyslu, neboť odměna za práci je dána výkonem a snahou každého podniku.

efektivnější umístit boj o samosprávu na filosoficko-ideologickou platformu základních práv pracujícího člověka. Tato práva, která musí být zaručena společností, jsou jasně definována jako ekonomické se-
beurčení a zahrnují zvláště právo na zaměstnání a právo na samosprávu. Použití tradičních tribun a kategorií socialismu-komunismu-kapitalismu může způsobit rozštěpenost a může zhatit snahy o demokratizaci v ekonomické sféře na mnoho let. Není dobré lít nového vína do starých měchů.